

Politikai graffiti

(Salgótarján, 1990)

Húszezer évvel ezelőtt – talán egy tűzből kiragadott széndarabkával – ábrákat ró a falra a falka egyik tagja. Az ábrák bölény- és emberalakokat formáznak, melyek életre és birokra kelnek. A barlangban csendesen ropog a tűz, kint sűrű függönyként omlik az eső. A többiek megbabonáztan figyelik a rajzoló, – a készülő művet. A rajz: varázslat.

Altamira barlangjának falán falrajz: graffiti születik. A rajzoló valami sajátos kényszerűségtől hajtva mutatja fel, teszi láthatóvá mindenki számára rejtett gondolatait. Vágyának mélyén a kettészakadt „kint” és „bent” keresi egymást. Az emberi tudat belső magányából most a kommunikáció e fajtája ver hidat a külvilág felé: Lássátok, amit én látok!

Az alaphelyzet lényegében változatlan, akár Mózes kőtábláiról, akár Pompejről, a francia forradalembról, a harmincas évek Németországaról, vagy a huszadik század végéről legyen szó. A graffiti irodalmában gyakran emlegetett időszakok végsősoron ugyanazon logika szerint jelenítik meg saját érték- és szimbólumrendszerüket. Jelet hagynak maguk után, efféle útjelzőket az idő riasztó kavargásában.

Bertold Brecht „legyőzhetetlen felirata” ott virít a világ minden földrészén, sűrűke városfalakon, útmenti táblák hátoldalán, a metrók alagútjaiban, hirdetőtáblákon, járművek oldalán. Spray, ecset, véső, kréta hirdeti a legkülönfélébb emberi gondolatokat, a legkülönfélébb nyelveken és megfogalmazásokban. Figyelme mindenre kiterjedő: az emberi viszonyok összessége. Visszatükröz és visszahat, olykor kegyetlen, olykor szomorkás, olykor derűs, együgyű, vagy körmönfont hatásmechanizmusaival. A graffiti egyetemes és specifikus, objektív és szubjektív állítás és tagadás egyszerre.

A graffiti alkotója semmiképp sem „őrült”, de a társadalom elemeinek együtthatása szempontjából feltétlenül: deviáns. Devienciája kisebbségi és perifériális helyzetéből fakad – ezek azonban relatív fogalmak: mennyiben kisebbség és mihez képest perifériális?

Egy árnyalattal egyszerűbb a kép, ha a graffiti jelzőt kap: *politikai graffiti*. Politikai értelemben vett kisebbség, politikailag perifériális helyzet. Vagy: *szexuális tárgyú graffiti*. A szexuális szokásokat tekintve kisebbség; aberrált, perifériális szexualitás. *A könnyűzenei együttesekre vonatkozó graffitik*: szűk, kis létszámú rajongótábor, elszigetelt szubkultúra.

Természetesen ez a két paraméter önmagában kevés. Ha elégséges lenne, valamilyen jellemzőnk alapján mindannyian mániákus falfirkálók lennénk. *Harald Naegelit* (akit falfirkálás vádjával ítélték el Zürichben) perének kapcsán, a szakértő *Manfred Schneckenburger* a következőket mondja: „A sprayfestő nem lehet példakép, mindenesetre azonban művész. Lehet, hogy hadilábon áll a kategorikus imperatívusszal, de mikor lépett volna frigyre egymással a művészet és a kategorikus imperatívusz.”¹

A graffiti harmadik dimenziója tehát a „gátlás” hiánya. A bent feszülő indulatot fékentartó zsilip gyengesége, vagy méginkább differenciált működése.

A területenkívüliségből, a megerősítés óhajából fakadó indulat visszavezethető e tényezőkre, és *Walter Grasskamp* valójában már e jelenség részmozzanatairól szól, amikor ezt mondja: „Az okkupációnak ez a gesztusa, mely a fal egy darabját (...) elfoglalja, a megfontolást arra vezeti, hogy felismerje ebben a területi igény és jelzés archaikus gesztusát, de nem hagyható figyelmen kívül a saját egzisztencia nyomának hátrahagyására, irányuló vágyának a szerepe sem.”²

Motivációs bázisuk – a graffitik sokféleségének megfelelően – meglehetősen tág. E bázis elemei pedig rendszerint erősen elütnek a társadalom általában elfogadott értékrendjétől.

Pontosan a kiváltó okok sokfélesége miatt célszerűnek látszik egyetlen alfaj: a politikai graffiti kiragadása a műfaj egészéből. Ez annál is időszűrőbb, mivel napjaink világjelenségei, a társadalom mozdulásai folytonos örvénylést idéznek elő: a politika statikussá vált építménye újra megelevenedik, a graffitik alkotói pedig a legközvetlenebb módon reagálnak a változásokra. Személyiségükben a labilis politikai struktúra, a társadalom funkcionális zavarai, valamint a politikai szocializációnak azok a meghatározó hiányosságai tükröződnek, melyek a legnagyobb gondot okozzák a politikai intézményrendszer – legalábbis részleges – visszaszerzése során.

A politikai tárgyú graffiti kettős természetű jelenség. Egyfelől része a graffiti rendkívül kiterjedt, sokrétű nemzetközi műfajának, másrészt, azonban pontos tükre a mindenkori politikai viszonyoknak, sajátos jelzőrendszere, megnyilvánulása a politikai kultúrának. – Ha tehát a politikai kultúráról szólnak, akkor érintjük a politikai graffiti lényegesebb jellemzőit is: „A politikai kultúra csoportminőségű politikai beállítottságok, a történetileg kialakult és megalapozott (kondicionált) reakciókészségek foglalatja, amely az intézmények által behatárolt és csatornázott politikai tevékenység általános emberi előzetese, kísérője és következménye. A valamilyen szervezeti keretek közt folytatott és a tudatosság valamilyen fokán lévő politikai tevékenység mindig sokszintű érzelmi beágyazottsággal rendelkezik és ennek tapasztalatilag is ismeretes a csoportminőségű karakterisztikája. (...) A politikai félelmek, indulatok, tömegszenvélyek és sajátos észjárások pedig mindig a politikai értékek vonatkozásában és vonzásában merülnek fel.”³

A politikai graffiti és a tömegkommunikációs eszközökből oly jól ismert kép – mosolygó politikusok, vakuk villogása, tülekedő újságírók, tehát a politikai shaw – végsősoron rokonok. Ugyanannak a rendkívül bonyolult működési mechanizmusnak két ellentétes pontját jelentik: a centrumot és a perifériát. Ha a politikai viszonyokat úgy képzeljük el, mint egy rugalmas anyagból szőtt, minden irányban kiterjedő hálót, azt találjuk, hogy ahol sok a szál, *ott a szűkített modellben még erőteljesebbé válnak a vonalak, ahol ritkábbak a kapcsolódások, ott pedig politikai viszonyrendszerrel nem is beszélhetünk.*

Ha úgy tetszik a politikai viszonyok szövevénye egyfajta lenyomata, karikatúrája is az emberi viszonyok összességének.

A politikai kultúra *jelzőrendszere* a fennálló politikai viszonyoknak, értékei minősítik a mechanizmusokat, tükrözik azok együtthatását, ele-

meiknek egymáshoz való viszonyát. Amennyiben a *politikai graffiti, szubkultúrájának értékei révén szintén minősít, amnyiban része a politikai kultúrának és ezen keresztül az egyetemes emberi kultúrának.*

A politikai graffiti minősítése lehet konkrét és általános, de minden esetben a perifériáról tekint a viszonyok szövevényére. E helyzetéből fakadóan egyszerre objektív – mint a politikai intézményrendszeren kívül álló személy ítélete – és szubjektív, amennyiben az ítéletet alkotó maga is része, kiszolgáltatottja és szenvedője a működő politikai mechanizmusoknak.

E kettősség az oka a szélsőséges értékrendszerek könnyed ingadozásának, a progresszió és regresszió látszólag érthetetlen váltakozásainak.

A politikai graffiti tehát ott jelenik meg, ahol a politikai struktúra véget ér, ahol az érdekérvényesítés és nyilvánosság legális eszközei már nem állnak rendelkezésre.

Ez nagyjából közös a liberális és diktatorikus társadalmakban egyaránt, különbségek a politikai felépítmény formájából adódnak. Minden politikai irányzat rendelkezik a maga centrumával és perifériájával, nem csak a politikai beltér sokszínű, hanem a perem is. Az autokratikus struktúrákban azonban – bár természetük szerint szintén számtalan különböző elemből állnak – az egyszínű politikai hatalommal szemben annak megfelelő egyszínűség jelenik meg. Alig változik ez a helyzet a kelet-európai „hidegforradalmak” első időszakában. Ekkor a politikai graffiti tekintetében számszerű gyarapodás figyelhető meg, tartalmában pedig – és ez megfelel a kiélezett helyzet barát-ellenség sémájának – meglehetősen egyhangúság.

Ma Magyarországon a politikai konstrukció – egyelőre – részleges átalakulása okán nehéz különbséget tenni abban a tekintetben, hogy a társadalom egészéről, vagy helyi társadalomról beszélünk. Annak függvényében, hogy a közeljövő milyen mélységig demokratizálja a politikai intézményrendszert, megjelenhetnek a politikai graffiti-ben az adott lokalitásra jellemző helyi specifikumok problémáinak megnyilvánulásai is. (Erre egyébként a választási időszak már szolgált néhány – későbbiekben említésre kerülő – példával.)

Két dolog is bizonyítja, hogy a politikai graffiti nem jelentéktelen műfaj. Először az, hogy az elmúlt néhány évtizedben a hatalom meglehetősen arroganciával reagált a falfirkák e csoportjára. Kiterjedt rendőrségi irodalmát az állampolgári oszta-lyok megszüntetésével párhuzamosan nem rég semmisítették meg! Másodsor-ig pedig az, hogy megjelentek az „ál-lami graffiti-k”, a politikai hatalom által kreált álpolitikus falfeliratok. Jómagam a hatvanas évek végén találkoztam először effélével, mégpedig a Cserhát egyik zugában rejtőző parányi faluban – azaz a politikai graffiti szempontjából legkevésbé autentikus helyen. Az autóbuszváró rozsdás pléhfalára fehér mésszel odakanyarított felirat így szólt: „SZABAD-SÁGOT ANGELA DAVISNEK!”. A nemesen internacionalista követelés mögött erős depolitizáló hatásmechanizmusok működtek, melyek megfelelték az akkori „politikai nyilvánosság” jellegének és célrendszerének.

Végül is a politikai graffiti azonban nem a hatalom műfaja. Egyszerűsége, spontaneitása és sokfélesége utánozhatatlan maradt az uniformizált és saját gondolkodásmódjából kilépni képtelen politikai elit számára. Lehetőségképpen a jelenség üldözése maradt, mégpedig az „államellenes izgatás” mágikus – és együgyűen erotikus – jogi formulájának kiterjesztésével. A büntetőjog jelzi a politikai centrum perifériájához való viszonyát.

Az államnak a politikai graffitihez való viszonya tehát jellemezhető a törvényeivel; fordítottan, a falrajzok készítőinek államhoz fűződő viszonya a graffiti tartalmával mérhető le.

Nem sokkal szerencsésebb a jogi helyzet például az USA-ban, ahol a magánterületek összefirkálása egyszerűen vandalizmusnak minősül, melynek megtorlásául hat hónapnyi elzárást, vagy ennek megfelelő pénzbüntetést helyez kilátásba a törvény. Vitathatatlan előnye azonban a jogszabály politikamentessége.

*

A graffitivel foglalkozó irodalom gyakran – és nem ok nélkül – utal a feliratok és elhelyezési terük viszonyára. *Hernádi Miklós* „A házfalak kommunikációja” című írásában szignifikáns elemként említi az úgynevezett „gazdátlan falat”, mint a faljel valódi életterét. Ez legalábbis részben magyarázza a falu védettségét a graffitivel szemben. A gazdátlan fal léte azonban meghatározott társadalmi viszonyokat tételez. Nagy mennyiségű előfordulása csak egy kis területre zsúfolódó, nagy sűrűségű, és erős dinamikájú népesség tevékenysége során alakul ki: a városokban.

A város és falu különbözőségének tünete, de nem kizárólagos megkülönböztetője a gazdátlan fal. A termelőtevékenység eltérő jellege folytán teljes gazdasági struktúrájuk és az ennek megfelelően elrendeződő társadalmi felépítmény erősen elüt egymástól. Következésképp ma, a városban élő ember léthelyzetében rejlik a graffiti valódi titka.

A város, mint a legdinamikusabb létter, nem kedvez a tartós kötődéseknek – akár tárgyi, akár emberi környezetről beszélünk. Nem kedvez tehát az emberi viszonyok mezejében realizálódó politikai mechanizmusoknak sem, végső soron tehát az érdekérvényesítés lehetőségének. A saját politikai és általában közösségi viszonyaitól eltávolodott, elidegenedett ember számára a gazdátlan fal könnyörtelen és kihívó realitás.

Ilyenformán a graffiti és a politikai graffiti urbanizációs jelenség. Az anyag gyűjtése során talákoztam ugyan „falusi graffitivel” (SZAVAZZ IGENNEL! – Galgaguta, 1x2 m. szürke neolux), mégpedig egy bolt falán – azaz gazdátlan falon –, ez azonban szórványos jelenség. A felirat majdnem annyira idegen volt a falu arculatától, mint a hajdani állami graffitik.

Amennyire természetellenes volt ott, annyira magától értetődő megjelenése Salgótarján közterein, súlyos betonfalain, szürke labirintusainak mélyén.

A graffiti, főképp a politikai graffiti ott jelenik meg, ahol az érdekérvényesítő csatornák véget érnek, megszűnik a legális politizálás lehetősége. Ez pedig nem jellemző azokra a társadalmi csoportokra, akik nagy tömegű plakát előállításának lehetőségével bírnak (különös tekintettel a jelen-

legi nyomdai árakra). A „plakátháború” ma Magyarországon része a „nagypolitika” rutinjának, alkalmazása a politikai centrumok mentén jellemző.

De megjelenik azért is – és ezt *Carl Segan* „Kozmosz” című sorozatában épp a barlangrajzokról szólván tudatosította bennem –, mert a graffiti: egyedi jellegű. Egyszeri és megismételhetetlen. A sokszorosított faljel annyiban graffiti, amennyiben a Rembrandt önarcképéről készült reprodukció festmény.

Hogy az amerikai graffiti műfajában léteznek alkalmazott sokszorosítási eljárások (klisék), vagy hogy a graffiti olykor a plakátok kísérőjelenségeként jelenik meg – ez semmit nem változtat egyediségén.

Viszont épp ezért a graffiti osztályozásakor különbséget kell tennünk *kontextuális* és *autonóm* faljel között. Az előbbi valamely más faljel, plakát kiegészítőjeként, értelmezőjeként, vagy átértelmezőjeként jelenik meg. A kontextuális graffitire a választási időszak szolgáltatott bőségesen példát: politikai személyiség áthúzott, kidekorált fényképei, szövegmódosított plakátok, reklámfeliratok formájában.

Példaértékű az a metamorfózis, melyen *Don Blutz* „Óslények országa” című rajzfilmjének plakátja esett át Budapest közterein. A néhány dinoszaurust ábrázoló képen igen gyorsan megjelent az alábbi felirat: SZAVAZAZZ AZ MSZMP JELŐLTJEIRE!

Általánossá azonban az áthúzás, átrajzolás technikája – tehát a jel negativitása – vált.

Határesetnek tekinthető az a graffiti, melyet egy szeméttároló konténer oldalán helyezett el az ismeretlen alkotó: MSZP (fekete neolux, 30x50 cm, Salgótarján, Kemerovo krt.) Ez esetben is nehéz elválasztani, függetlenül kezelni a felirat tartalmát a háttértől, ámbar a felirat készítőjének nemigen állt szándékában ezt az összefüggést hangsúlyozni. Ezt támasztja alá az az autonóm faljel, mely az előbbitől száz méterre, egy semleges falon olvasható: MSZP A FELEMELKEDÉS ÚTJA (1x3 m, fekete neolux, azonos betűformákkal).

Utóbb az MSZP – meglehet, hogy ugyanazzal a festékszóróval – áthúzásra került. A graffiti tehát dinamikus műfaj, önálló életre kel, alakul, miközben elveszti eredeti jelentését, avagy megerősödik abban. Ismeretlen alkotók helyezik rá kézjegyeiket, miközben a rendelkezésre álló falfelület területe egyre csökken.

E két utóbbi példa már Salgótarjánból származik, bár az ország akár melyik településén érthető lenne. A város graffitijeit és politikai graffitijeit meglehetősen kevés helyi jellegzetességet mutatnak – főként a már említett okok miatt. Épp ezért a specifikumok kiemelésére legfeljebb egy-egy konkrét faljel kapcsán vállalkozhatom.

A Salgótarjánban előforduló politikai graffitik első közelítésben a következőképpen osztályozhatók: – a direkt politikai megnyilvánulások, aktuális (autonóm és kontextuális) politikai feliratok; – a „kemény” és „lágyabb” politikai szimbólumok; – a politikai felhangú (áttételes) egyéb jelek.

A „hidegforradalom” első időszaka a sematikus gondolatoknak, magatartásformáknak kedvez. A már említett barát-ellenség séma szerint elrendeződő társadalom zavarban van, általánosít és néhány kulcsfogalommal szeretné egyszerűsíteni helyzetét.

1.kép Salgótarján, városközpont.
(vörös neolux, 1 x 2 m)
Szöveg: ROHADT KOMCSIK!

2.kép Salgótarján, Mérleg út.
(fekete neolux, 1 x 1 m, középen mészkövet kitakarás)
Szöveg: ROHADT KOMMUNISTAK A KURVA ANYATOK!

Valójában – a társadalom fokozott dinamikája révén – az ember, szándéka ellenére bármelyik pillanathban, bármelyik oldalon találhatja magát: teljes identitását újra kell fogalmazni a mindenkori cinkosság gyanújának ballasztjával.

E bizonytalanság miatt kényszerül sarkított megfogalmazásokra, éles elhatárolódásokra a graffiti alkotója is. A bizonytalanság fokozza félelmét és agresszióját, az indulatot.

A direkt politikai megnyilatkozások (1–2. kép) direkt hatásmechanizmusokra épülnek. Minden árnyaltság, magyarázat nélkül, erős indulati töltettel készültek. Sematikus politikaképet sejtetnek, minőségüket tekintve akár tömegeffektusként is értelmezhetőek. Az indulat persze érthető, a megnyilvánulás mégis feszültté teszi a szcmlélőt. A faljel valójában az elmúlt évtizedek beidegződésével „üt”. A sérthetetlen fogalom tökéletes megalázása nem feltétlenül személyre irányuló, mint, ahogyan a hatalom gyakorolta kompresszió sem mindig volt az.

A politikai indulat e primer fázisa inkább csak jelzésértékű, ám a teljes politikai mezőre vetítve kellemetlen utóíze lehet.

Ugyanennek a témának létezik szolidabb megközelítése is. Stilisztikai és gondolati együgyűségük „kiforratlan” személyiségre enged következtetni. A kréta, mint technika egyébként is „iskolai jellegzetesség”. A valódi politikai indulatoktól mentes ábrák (3–4. kép) „túlkonstruáltak”, lényegi vonásuk a szocializációs folyamatba történő beépülés, egy adott történeti periódusban. A kiegyensúlyozatlanságot a 3. kép bal szélén lévő kiegészítésnél lehet tetten érni. Azonos alkotótól némiképp markánsabb szöveg is olvasható, azaz egyelőre kérdéses, melyik hangnem válik uralkodóvá a későbbiekben.

Míndezek a politikai graffiti „offenzív” időszakának legszélsőségebb megnyilvánulásai az ellenségkép megtalálásával és folyamatos hangsúlyozásával. Keletkezési idejük legkorábban az 1990-es év elejére tehető, a választások kapcsán kiéleződő helyzet előregéseként.

A vasúti aluljáró homályában fekete festékekkel megkomponált – alapgondolatában is kellemetlenül sötét – felirat kigyózik: JÖVÜNK LASAN DE BIZTOSAN – SKIN (0,5x3 m, fekete neolux). A graffiti rejtőzködő és fenyegető, alattomos és agresszív.

Nem is olyan régen lobbant fel az a – főként a cigány etnikumot érintő – tömeghisztéria, melynek utórezgése ez a felirat.

A jelenség magyarázata alighanem a cigányság tradicionális ellenségképeiben rejlik, mely önálló fejezetet érdemelne. Jelen esetben azonban a graffitiről van szó, mégpedig a nagyon is mindennapi agresszió objektív válódásáról. A felirat nem nevezi meg a címzettet, de kétséget sem hagy annak kilétéről.

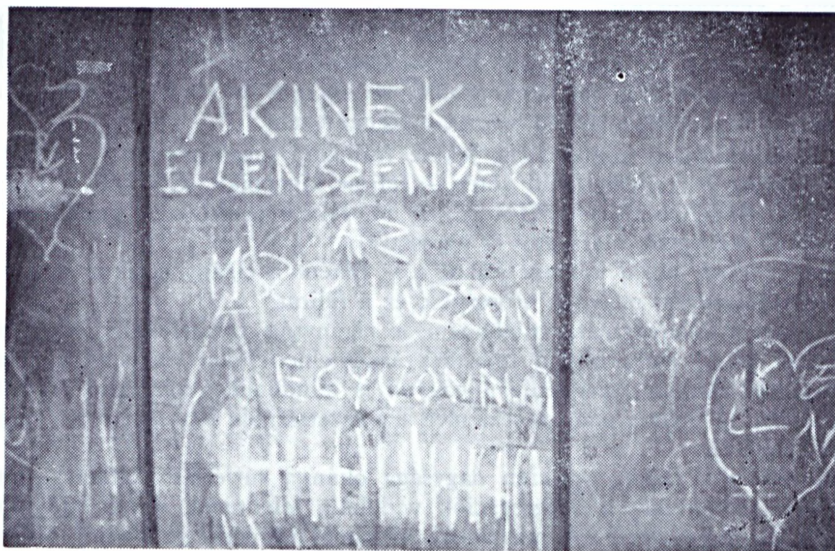
Nógrádban a cigány etnikum nagysága okán a súrlódási felületek igen kiterjedtek. A kialakult szegregációk védelmet jelentenek ugyan, de provokatívak is egyszerre. A mássággal szembeni intolerancia pedig olykor a félelem, olykor a fölény érzetéből motivált agresszióban nyilvánul meg.

A felirat készítője (készítői) – ösztönös pszichológiai érzéssel az egyik leggondosabb stratégiával élnek: megfoghatatlan, tehát legyőzhetetlen ellenségképpel operálnak.

A szakirodalom szerint „a rémhírképződés láncreakcióját az esetek többségében valamiféle, a társadalom, vagy adott közösség mindennapi gyakorlatában fellépő működési zavar váltja ki.”⁴

3.kép Salgótarján, Pécskö út.
(1 x 0,5 m, kréta)
Szöveg (középen): EZ KELL NEKED ?
(jobb oldalon): ROHADT KOMMUNISTAK AKI UTALJA
OKET HUZZON EGY VONALAT

4.kép Salgótarján, Pécskö út.
(0,5 x 0,5 m, kréta)
Szöveg: AKINEK ELLENSZENVES AZ MSZP HUZZON
EGY VONALAT

Ez a graffiti tehát tulajdonképpen csak érintőlegesen politikai, de azért nem kétséges, hogy helye van a gyűjteményben. Áttételeivel – szemben például a „rohadt komcsik” felirattal – árnyaltabb, kidolgozottabb és összetettebb.

Valódi áttételrendszerek működtek abban a néhány évvel ezelőtti, Arany János úton megjelent – a rendőrséget, tűzoltóságot, talán még a mentőket is aktivizáló – feliratban, melynek tényleges jelentése a mai napig nem tisztázott számomra: *LE A CIGÁNYKORMÁNNYAL!* A felirat értelmezése az akkori politikai viszonyokat figyelembe véve sem egyszerűbb. Valódi érdekessége – az 1990-es graffiti szempontjából – az indirektsége, többszörösen beágyazott tartalma, és az a hatásmechanizmus, ami ennek megfelelő összetettséggel realizálódik. A graffiti a tudat mélyrétegében – lezáratlansága folytán – eleven marad, kisugároz a felszíni folyamatokra, (láthatatlan jelenlétével befolyásolja azokat).

Jellegét tekintve erősen elüt ettől a Pécskö Üzletház mögötti betonszerelőn látható felirat: *LE A VASGÁRDÁVAL.* (0,5x4 m fekete neolux). Ez a graffiti különösen érdekes abban az értelemben, hogy van némi nacionalista és internacionalista színezete: állásfoglalás egy, a magyarságot érintő sovíniszta szervezettel szemben. Politikai értelemben tehát progresszívnek tekinthető. Indulata szoros összefüggésben van a nemzetközi – és csak részben a belpolitikai – helyzettel. Ezúttal a politikai periféria szélesebb értelemezésével van dolgunk, amennyiben az érdekérvényesítő csoportnak a szokottnál is távolabb esnek a szemléltől, eképp a tehetetlenség érzése sokkal nagyobb az alkotóban. Leglényegesebb jellemzője azonban az, hogy a graffiti készítője ezúttal nem az őt fojtogató politikai viszonyok kritikáját készíti el, hanem egy magasabb minőségű aktivitást fejt ki: függetlenül saját érdekeitől.

A választási időszak plakátorgiájának kísérőjelenségeként – de olykor attól függetlenül is – óriásira duzzadt az aktuális politikai feliratok tartalata. A faljelek típusainak csoportosításakor (autonóm, kontextuális) már szó került a politikai graffiti meghatározó jellemzőiről. Elsősorban a jel negativitásának uralkodó formájáról, plakátok áthúzásáról, átfirkálásáról. Viszonylag kevés a konstruktívabb tagadás, a megszóvegezett negáció.

Ez utóbbira példa a Vörös Hadsereg út hirdetőtábláin sorakozó SZDSZ-plakátok felüljegyzése: *NE SZAVAZZ PISTÁRA AZ ALKOHOLISTÁRA* (0,5x5 m. kék neolux, v. akrill). A mondat az SZDSZ jelöltjére tesz utalást, hatásmechanizmusában összetettebb az egyszerű tagadásnál. Az „alkoholista” fogalmának alkalmazása a gondolkodás mélyrétegeit aktivizálja, miközben a „ne szavazz” előtag tűnik az információ lényegesebb elemének. Eltekintve a dolog igazságtartamának boncolgatásától, ez a típusú graffiti leginkább a rémhírképzés (-képződés) mechanizmusával rokonítható, amennyiben tényanyag hiányában kizárólag arra az emberi gyengére épít, mely – különösen a kelet-európai gyakorlat okán – a kiválasztottakban, némi ráhangolással, azonnal ellenséget tétélez. Mégpedig függetlenül attól, hogy a kiválasztódás az egyén képességei, vagy az idegen hatalommal való kapcsolódás miatt következett be: és hogy valójában kiválasztódás történt-e, vagy csak valami hasonló dolog.

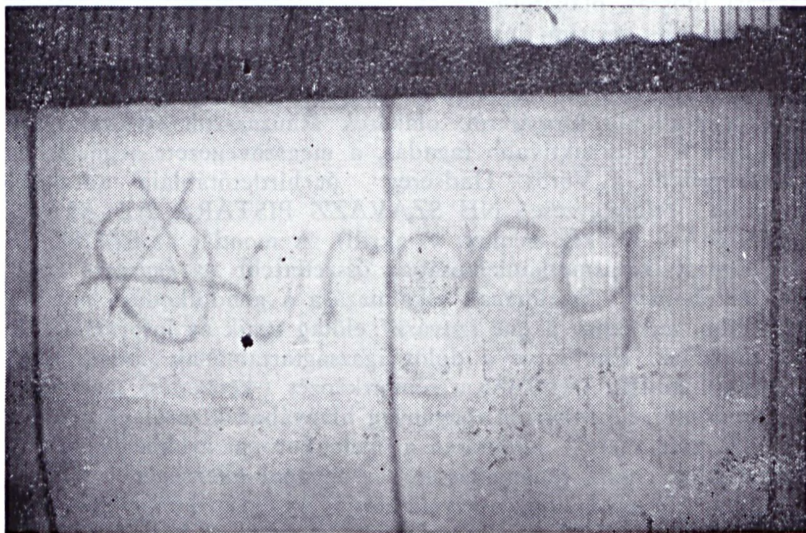
A probléma azonban mégér egy további kitérőt az „alkoholista” fogalmának kapcsán, lévén ez egy valódi salgótarjáni sajátosság.

A város látszólag rendkívül erőteljes politikai kompressziónak volt ki-

5.kép

Salgótarján,
Arany J.út
(0,5 x 0,5,
fekete neolux)

6.kép Salgótarján, városközpont
(0,5 x 1,5 m, vörös neolux, v. akrill)
Szöveg: AURORA

téve az elmúlt évtizedekben. A szinte kizárólag nehéziparra hangolt település lakosságának összetétele egyszerre volt homogén – amennyiben a proletariátus fogalmával lefedhető – és heterogén, amennyiben a városba áramló tömeg szükségképpen feloldotta, felhígította a tradicionális kolóniátársadalmakat. Ez a folyamat – kisebb-nagyobb anomáliákkal – évtizedeken át zajlott és nem csak az ipartelepeken, hanem az értelmiség körében is. A folyamatos és mesterségesen is gerjesztett tendencia eredményeképpen Salgótarján egy végtelenül megosztott – jóformán csak elemeiben létező – konglomerátummá vált, melynek egyetlen, viszonylag egységes része a politikai intézményrendszer volt.

A település belső viszonyrendszerének szétzilálásával párhuzamosan egy kirívóan alacsony színvonalú infrastruktúrára támaszkodó, részleges urbanizációs folyamat zajlott. A két folyamat közötti űrben pedig egy új, meglehetősen szegényes szubkultúra kezdett kialakulni. E szubkultúrának az egyik tipikus terméke az oly gyakran hallható „alkoholista” jelző. Az itt élőknek – a széttagoltság okán – soha nem állt módjukban érdemi kritikát megfogalmazni a politikai szférával szemben (ez az oka a hatalom látszólagos stabilitásának), tehát kódokat kezdtek használni, melyek mára messze sodródtak eredeti jelentéstartományuktól.

Először a párt helyi vezetői váltak „alkoholistává” a nép ajkán, majd a közép-káderréteg, valamint mindazok – legyenek akár írók, szerkesztők, művészek, – akik kiválásuk révén feltételezhetően kapcsolatba kerültek a politikai szférával.

Hogy aztán a politikai karrier – mely a kiválás egyetlen lehetséges útja volt – valóban együtt járt a kancelláriák zártkörű poharazgatásaival, ez kérdéses, de hogy a hatalomhoz való alkalmazkodás a kompromisszumok sokasága miatt az alkoholizmusnál is erőteljesebben károsítja a személyiséget, ez tény. Mindemellett a fogalom nem klinikai esetekről, hanem a hatalom delíriumáról mesél.

Az utóbb idézett graffiti tehát ennek alapján tekinthető specifikusnak, függetlenül az ötlet eredeti céljától és a mögötte bújó érzelmektől, indulatoktól.

A keményebb politikai szimbólumok – köztük a legeklatásabb: a horogkereszt – gyakran feltűnnek a „deffenzív” időszakokban is. Mivel nehéz tradicionális kötődést találni az érintett korosztály és az érintett ideológia között, a horogkereszt sok esetben nem más, mint egyfajta politikai perverzció.

Feltűnő továbbá, hogy pontosan a horogkereszt a legfiatalabbak szimbólumrendszerében szerepel a leggyakrabban. Az általános iskolák környékét időnként horogkereszt hullám önti el, aminek vajmi kevés köze van a fennálló politikai viszonyokhoz.

A jel geometriai struktúrája szinte kihívja a kísérletező kedvű iskolásokat, másrészt a „gonosz” egyfajta objektivációját adja a kezükbe, mely lerajzolható, elidegeníthető saját személyiségüktől. Ez esetben a szimbólum elsődlegesen a misztikum kategóriájába tartozik, politikai jelentősége sokszor elhanyagolható.

Létezik természetesen a tudatos alkalmazás tendenciája is, bár erre példát jelenleg nem találtam a városban. (A jellegzetesen fővárosi antiszemizmus operál ugyan a horogkereszttel – elsősorban kontextuális faljelként, pl. a *R. Wallenberg*-emlékműnél, vagy az SZDSZ-plakátokon,

esetleg mint provokációs elem a szélsőbal propagandájában – de ez ma vidéken, legalábbis az északi területeken nem mérhető.)

Megjelenési formájától függően kemény, vagy lágyabb jel a bekarikázott „A”-betű, az anarchisták nemzetközi szimbóluma. A 6. képen az AURORA felirat egy együttes neve, kezdőbetűje azonban legalább akkora karriert fut be, mint a horogkereszt.

A XIX. és XX. századi – helyenként erősen szocialistaellenes – anarchizmus a húszas évektől feoldódik a munkásmozgalmak különféle áramlataiban, vagy épp nacionalista irányzatokba olvad. Magyarországi története sem utal a folytonosság lehetőségére. Ma legfeljebb nyomelmeiben találkozhatunk az anarchizmus eszméjével, főként a gazdasági, vagy társadalmi válságperiódusokban, és elsősorban Nyugat-Európában (Franciaországban, Spanyolországban, vagy Olaszországban.).

Mindez nem zárja ki, hogy az „A”-jelnek van politikai jelentése a mai Magyarországon és akár Salgótarjánban is. Ebben azonban sok az áthallás, félreértelmezés, tisztázatlanság.

Nehéz megítélni annak mértékét is, hogy a különféle terrorszervezetek (IRA, AD, ETA, RAF stb.) betűjelei milyen mélységű politikai azonosulást jelentenek magával a szervezettel. Tekintettel azonban arra, hogy ez, a csoportok tevékenységével foglalkozó irodalom nem túl bőséges, valamint, hogy a feliratok készítőinek politikai ismereteivel kapcsolatban nem érdemes „illúziókat” táplálni, valószínű, hogy e szimbólumok az általános erőszak kultusz tárgykörébe tartoznak.

A 7. kép szövege: RAF (Vörös Hadsereg Frakció – nyugatnémet ter-

7.kép Salgótarján, városközpont
(0,5 x 1 m, vörös neolux, v. akrill)
Szöveg: RAF

rorszervezet, bár a rövidítésnek létezik egy másik feloldása is: Royal Air Force – az angol katonai légiflotta, de ez kevésbé ismert, azaz kevésbé valószínű értelmezés.) Nincs nagy jelentősége, de érdemes megemlíteni, hogy a RAF szemben például az IRA-val, vagy ETA-val nem függetlenségi, nemzeti mozgalom vadhajtsága, hanem ideológiájában is különösen szélsőséges szervezet.

A kontextuális graffiti megjelenése nem kötődik két dimenzióhoz. Térplasztikák, szobrok, egyaránt ki vannak téve a spray benzinszagú lehelletének.

Egy zsebben elhelyezett festékszóró még nem politikai graffiti. Egy Münnich Ferenc-szobor sem feltétlenül. Festékszóró, plusz szobor: ez azonban már védhetetlenül az.

A jel nem tesz egyebet, mint túlexponálja tárgyának egy vélt, vagy valódi vonását, és ezáltal manifesztálja politikai álláspontját.

Ha egy diák rájön arra, hogy például a NODISZ szótagjait felcserélve is értelmes szót nyer (és erről másokat is tájékoztatni kíván – az Arany János út épületének falán – *8. kép*), szintén szimbólumokkal operál. A különféle szervezetek nevének rövidítései valójában átmenetet képeznek a szöveg és a szimbólum között.

A pártok ugyan igyekeztek ügyelni arra, hogy jelvényük egyszerű legyen, a dolog mégsem sikerülhetett tökéletesen, amennyiben nem szívódtak fel kellő gyorsasággal a köztudatba, nem jelentek meg a politikai graffiti kiegészítő szimbólumai között sem.

Az ívlt vonalak kombinációi – fejlett arányérzékelt feltételezve is – sokkal nehezebben reprodukálhatók, mint például egy egyetlen vonallal megrajzolható ötágú csillag, egy horogkereszt, vagy a zárt körben elhelyezett „A” betű.

Nem vitatva az új pártok szimbólumainak esztétikai értékeit, a jövőre nézve sem várható áttörés e tárgyban. A graffiti alkotói – az egyszerűség kedvéért – be fogják érni rövidítésekkel, betűformákkal, feltéve, ha a pártok karakterének kontúrjai elérik azt az élességet, ami elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a perifériáról is jól láthatóan visszatükröződjenek.

A *8. kép* felső szélén látható ábra pedig már átvezet a műfaj harmadik csoportjába, ahol a politika csak láthatatlanul, áruhában van jelen.

A harmadik csoport – a politikai felhangokkal rendelkező, egyéb faljelek – meglehetősen tág értelmezésre csábítanak. Nem egyébről van szó, minthogy ártalmatlannak tűnő graffitik tömege elmélkedik életformákról, életérzésekről és világnézetekről.

Nem véletlen, hogy a listavezető kifejezések szinte mindegyike az angol-szász nyelvterületről származnak, tehát nem az egzotikus (és kevésbé egzotikus) keletről, hanem egy másik égtájról. A pusztá földrajzi meghatározás önmagába sűríti a gazdaságot, liberalizmust, versenyt, dinamikát, a szabadság végtelen érzetét. Égig szökő felhőkarcolók, suhanó Cadillac-ek, hibátlan és hófehér fogsorok – efféle asszociációkból áll össze a szó: nyugat.

Egyetlen graffiti Kelet-Európa mélyén – például: *New York city* – elvetélt álmok tömegét, titkolt vágyakozásokat idéz a valójában körülrajzolhatatlan „más” felé. (*10. kép*).

8.kép Salgótarján, Arany J.út
(0,5 x 1 m, kréta)
Szöveg: NO(Z)DISZ-DISZNO

9.kép Salgótarján, városközpont
(0,2 x 0,5 m, kréta)
Szöveg: SZDSZ

Legyen bármilyen felületes és nevetséges ez a kép, bármilyen infantilis a kacér mosoly nyugat felé, a graffitik ott virítanak mindenfelé. Értékrendszerszeltek vándorolnak át, keresztül a tömegkommunikációs eszközökön, miközben a „termelőerők” változatlan egykedvűséggel figyelik a szubkultúra zürzavarát. – A helyzet egyszerre abszurd és természetes. A graffiti alkotója egyre ritkábban szólal meg magyarul – e tekintetben a közvetlenül politikai tárgyú feliratok jellegükből fakadó védettséget élveznek –, a humanizálandó betonfalak nyelve éppenséggel érthetetlen, dekódolhatatlan környezete számára. Az angol nyelvű feliratok tömege végső soron elidegenedés az elidegenedésben.

Nem történik persze egyéb, minthogy a faljel hangsúlya áttevődik a tartalomról a formára.⁵

A graffiti ezen önmagára irányulásán persze legfeljebb a politikai graffiti gyűjtője kesereg.

A graffiti folklórljelenség, a népművészet sajátos, urbanizált formája. Minden egyes vonásában (akár színes folthalmaz, akár értelmes szöveg) keletkezési körülményeire utal. Minőségében megfelel életrehívója jellemzőinek; a graffiti olyan, mint a kor, amelyben keletkezett.

A graffiti úgy viszonyul a fal felületéhez és az azzal összefüggő „egészhöz”, ahogyan Michelangelo „Az ember teremtése” című freskója a Sixtusi-kápolna mennyezetéhez, az épülethez és Róma egészéhez; nemkevésbé pedig magához a korhoz, a XV., XVI. századhoz, a művészetek e féktelen burjánzásának időszakához.

A graffitinak esztétikai értelemben nem kell feltétlenül művészetnek minősülnie, bár az is lehetne. Valódi értéke időbeliségében rejlik, abban a megragadhatatlan dimenzióban, amely a jelnek súlyt ad, megajándékozta tisztavirágéletével, majd egyetlen metszetében az örökkévalóság archívumába rejti.

Salgótarján XX. századi – pontosabban század végi – graffitije nem túlságosan mosolyogtatják meg a szemlélőt. Komorak és fenyegetőek, féltelmet és agressziót sugallnak. Olyan társadalomról mesélnek, amely öntörvényei ellenében mozog, vajúdik és a benne élő ember szorongása hatja át minden mozzanatát.

A progresszió lendülete épp úgy zavarba ejti, mint évtizedes – váltakozóan heves – dulakodás a hatalommal. Valódi viszonyulási alapja pontosan ez az utóbbi tényező, melynek megszűntével meghatározó vonását veszti el. Recsegnek gazdasági építményének eresztékci, s nem sok idő kell ahhoz, hogy a közigazgatás csekély szakítószilárdságú cernájával összefércelt konglomerátum elemeire essen szét.

A politikai graffitik tagadásaiából azonban még nem áll össze a kép. Az identitás újraforgalmazása, átmenet a városszerűből a valóságos városi létbe: ez csak valamiféle tradicionális alap mentén jöhet létre. A tradicionális alap pedig nem egyéb, minthogy az ember alapos okkal legyen jelen a településen, a település pedig hasonlóképpen alapos okkal a megyében. Célja és funkciója ne merüljön ki a tagadásban – amint Salgótarján megveszékellyé emelkedése is a történelmi központok megtagadásából következett –, mert ha így történik, akkor az ott élő ember számára sem létezik más alternatíva, mint a tagadás „tagadása”.

Ez utóbbi lehetőség mint logikai művelet – kellemesen csenghet a fülünknek, de be kell látnunk: a társadalom egészének működése nem ír-

10.kép

Salgótarján,
városközpont
(Ø,5 x Ø,6,
vörös neolux,
v. akrill)
Szöveg:
NEW YORK CITY

11.kép Salgótarján, városközpont
(falrészlet, vegyes technika)

ható le formállogikai eszközökkel. Sem gondolatban, sem papírlapokon, sem a város falain. Salgótarján politikai graffitije ezzel a hiábavaló tevékenységgel vannak elfoglalva, mégpedig a siker legcsekélyebb reménye nélkül.

Amikor *Heikki Jokinen* graffitigyűjteményét olvasgatom (melyet finn néprajz szakos diákok gyűjtöttek), nem magukat a falfirkákat irigylem távli rokonainktól, hanem azt a derűt, amelyet ezek az alkotások sugároznak. Nem kis teljesítmény, ha a társadalomban élő ember legalább a problémáit meg tudja fogalmazni. Hogy a léhelyzet és életérzés gondolat-kavalkádjából előbb-utóbb kikristályosodik a megfogalmazható, artikulálható eszencia. És végül, hogy az alkotó a kellő derűvel, iróniával, szemléli az eredményt. Az irónia ugyanis az a fázis, amikor már átlátjuk a dolgot – rosszabb esetben, amikor rájövünk: a dolog végképp átláthatatlan.

A bennünket körülvevő viszonyok annyiban humanizáltak, amennyiben uraljuk őket, akár az osztársadalmiak, akár a politikaiak, akár sajátok. Legbensőbb viszonyrendszerünkről van szó. Ennek megfelelő fokon vagyunk képesek, vagy képtelenek tehát az iróniára.

A graffiti ilyenformán tartalmában és indítékában jelzi a zavart, de nem maga az elidegenedés. Sőt, a fal birtokbavétele lehet akár magasabb minőségű kapcsolat a bennünket körülvevő tárgyi világgal.

Amennyiben megbomlik a város rideg harmóniája, annyira billenhet helyre a személyiség benső egyensúlya. Minél sokfélébbé válik a környezet, annál valószínűbb, hogy az ember megleli a számára legkedvezőbb életteret. A graffitiváros pedig – amennyiben minden talpalatnyi hely egy-egy lakójának jellegzetességét viseli – új és sokféleségében is egységes rendszert, harmóniát alkot: valóságosat és emberszabásút.

JEGYZETEK: 1. Walter Grasskamp: A kézírás árulkodó című írásából Manfred Schnek nburger szakvéleménye 1982., 2. Walter Grasskamp: A kézírás árulkodó (Cím-szavak egy graffitieszettikához) 1982., 3. Gombár Csaba: Politika címszavakban Budapest 1983. ELTE A:TK TSZT 4. Hankiss Elemér: Társadalmi csapdák, Diagnózisok Budapest 1985. Magvető Kvk., 5. Erről ld. Hernádi Miklós: A házfalak kommunikációja. Kultúra és Közösség, 1978.